

Naturvårdsplan

Bilaga 3 – Bakgrund och källförteckning

2016-04-18

Bakgrund

Hur kommunernas arbete med samhällsplanering och fysisk planering utformas har stor påverkan på naturmiljön. Kommunerna har, genom det kommunala planmonopolet, som fastslås i plan- och bygglagen (PBL) ansvar för den fysiska planeringen och därmed även för planeringens konsekvenser. Härav följer att kommunerna, genom planarbetet, har en nyckelroll när det gäller ansvaret för att de nationella miljömålen uppnås. Naturvårdsarbetet i Sverige tog sin början för drygt hundra år sedan i och med att de första nationalparkerna bildades år 1909. Även mindre naturområden eller naturobjekt skyddades tidigt som så kallade naturminnen. Så småningom kom naturvårdsarbetet att även omfatta friluftslivet som på 1930-talet, men framför allt från 1950-talet, växte fram som en viktig faktor i naturvårdsarbetet. Genom Sveriges antagande av konventionen om biologisk mångfald, på Rio-konferensen 1992, tillkom en mer internationell dimension och en bredare syn på naturvårdsarbetet.

Den svenska miljölagstiftningen skärptes den 1 januari 1999 då Miljöbalken trädde ikraft. Miljöbalken ersätter 15 lagar som tidigare gällde på miljöområdet. Huvudsyftet med miljöbalken är att främja hållbar utveckling och på så

sätt tillförsäkra nuvarande och kommande generationer en god miljö. Naturen är inte bara värdefull som livsmiljö för människor utan alla dess ingående organismer har ett eget skyddsvärde som människorna är skyldiga att förvalta väl.

Miljöbalkens fem grundstenar är:

- Människans hälsa och miljön ska skyddas mot störningar
- Natur- och kulturområden ska skyddas och vårdas
- Den biologiska mångfalden ska bevaras
- En god hushållning av mark och vatten ska tryggas
- Återanvändning och återvinning ska främjas

Plan- och bygglagen (PBL) innehåller lagtexter och föreskrifter som syftar till att olika intressenter, genom planläggningsarbete, garanteras insyn och inflytande i beslutsprocesserna. Sammantaget finns det ett stort antal lagar, förordningar och konventioner som ligger till grund för det miljö- och naturvårdsarbete som bedrivs på såväl nationell, regional som kommunal nivå. En genomgång av relevant lagstiftning på naturvårdsområdet kallad Naturen i lagstiftningen redovisas i bilaga 7.

Tidigare naturvårdsarbete i kommunen

Denna naturvårdsplan är den första sammanhållna strategi för naturvård som har utarbetats i Haninge kommun. Rutiner för miljöövervakning och naturvård har tidigare saknats i kommunen. Under första halvan av 1990-talet genomfördes ett stort antal biotop- och artinventeringar i Haninge. Inventeringarna, som utfördes i samarbete med Södertörns-ekologerna¹ och Naturskyddsföreningen i Haninge, fokuserade framför allt på hotade arter och deras livsmiljöer. För att hitta områden med höga naturvärden använde man sig av flygbildstolkning och därefter genomfördes inventeringar i fält. Med dessa inventeringar som grund utformades en naturkatalog där områden med specifikt höga naturvärden presenterades.

Naturkatalogen reviderades och digitaliserades år 2001 och omfattade då 248 naturområden. Naturkatalogen har utgjort ett viktigt underlagsmaterial till den nu presenterade naturvårdsplanen. Efter beslut i miljönämnden har arbetet med kunskapsinsamling fortsatt under 2010-2011, bland annat har ett flertal naturinventeringar genomförts².

Att sprida kunskap är en betydelsefull del av naturvårdsarbetet. I samband med Naturens år 2009 genomförde kommunen för första gången guidade naturvandringar. Naturvandringarna var mycket uppskattade och under de senaste åren har verksamheten utvecklats med guidningar i flera av kommunens naturområden. En viktig utgångspunkt för naturguidningarna är att förmedla kunskap, engagemang och kärlek till naturen vilket i förlängningen kan utgöra grund för människors vidare miljöengagemang. Målet är att även fortsättningsvis anordna naturvandringar till olika naturområden runt om i kommunen.

År 2010 inrättade kommunen sina två första kommunala naturreservat; Rudans respektive Tornbergets naturreservat. I syfte att inspirera kommuninvånarna att besöka de nya naturreservaten har informationsfoldrar tagits fram som berättar om områdenas natur- och friluftsvärden.

Det pågår även ett arbete med att skyltar sätts upp som informerar om natur- och kulturvärden runt om i kommunen.

¹) Ett samarbete mellan kommunekologerna i Södertörnskommunerna samt i Stockholms stad

²) Se vidare under punkt Arbetsprocess och framtaget underlagsmaterial på sid. 3

Naturvårdsarbetets organisation i dag

Kommunen har i alla sina funktioner ett gemensamt ansvar för att uppnå de nationella miljökvalitetsmålen och att bevara den biologiska mångfalden.

Miljönämnden, som inrättades år 2007 hade tom 2014 det övergripande ansvaret för kommunens strategiska naturvårdsarbete. Det ansvaret övergick från och med 2015 till Kommunstyrelsen. Kommunstyrelsen har därmed ansvar för de övergripande miljöpolitiska frågorna samt arbetet för en ekologisk hållbar utveckling i kommunen.

Kommunstyrelsen har generellt ett övergripande ansvar för kommunens långsiktiga utveckling. I uppdraget ingår bland annat att ansvara för kommunens översiktsplanering, mark- och exploatering, trafikplanering och folkhälsofrågor. Ansvaret för kommunens markförvaltning, vilket bland annat innefattar skötsel av kommunägd skogsmark, ligger under kommunstyrelsen och handläggs av Kommunstyrelseförvaltningen. Kommunstyrelsen har även förvaltningsansvar för kommunens två kommunala naturreservat; Tornberget och Rudan.

Kultur- och fritidsnämnden ansvarar för skötsel av friluftsanläggningar samt stigar och leder i Haninges kommunala naturreservat. Kultur- och fritidsnämnden är även huvudman för kommunens miljöverkstad.

Stadsbyggnadsnämnden ansvarar för kommunens fysiska planering inklusive bygglovsärenden och strandskyddsfrågor. Samråd mellan Stadsbyggnadsförvaltningen och Kommunstyrelseförvaltningen sker kontinuerligt gällande miljö- och naturvårdsfrågor i dessa ärenden.

Stadsbyggnadsnämnden ansvarar även för naturvård och skötsel av park- och naturmark på detaljplanerad mark och även här sker ett samarbete med kommunstyrelseförvaltningen³.

Södertörns miljö- och hälsoskyddsförbund SMOHF ansvarar sedan 2008 för miljö- och hälsoskyddstillsynen för kommunerna Haninge, Tyresö och Nynäshamn. Förbundets uppdrag är att bedriva den tillsyn som kommunerna är skyldiga att utföra enligt miljöbalken, livsmedelslagen och smittskyddslagen. Målet med tillsynen är att de verksamheter som bedrivs inom kommunerna inte ska ha negativ inverkan på miljö och hälsa.

Arbetsprocess och framtaget underlagsmaterial

Arbetet med att ta fram en naturvårdsplan påbörjades under våren 2010. Ett inventeringsbibliotek upprättades där samtliga kända naturinventeringar som genomförts inom kommunen samlades och digitaliserades.

Med utgångspunkt från inventeringarna som gjordes på 1990-talet genomfördes under 2010 och 2011 ett antal nya inventeringar. Bland annat gjorde Skogsstyrelsen, på uppdrag av Haninge kommun, en nyckelbiotopsinventering på kommunens markinnehav. Sammanlagt 38 nyckelbiotoper och 73 naturvärdesobjekt identifierades under inventeringen. Andra naturinventeringar som gjordes under perioden var en tjäderinventering av kommunens större skogsområden, naturvärdesinventering av skogen sydväst om Forsla kärr, fågelinventering i ett jordbrukslandskap mellan Nedersta och Mulsta i Österhaninge, vattendragsinventering i Vitsån och Husbyån samt inventering av grunda bottnar utanför Muskö, Dalarö, Fåglarö och Kymmendö. Därutöver har ett stort antal fältbesök gjorts i samband med framtagandet och klassningen av skyddsvärda naturområden i Naturkatalogen.

Under hösten 2011 startades en projektgrupp för framtagandet av denna naturvårdsplan med deltagare från Kommunstyrelseförvaltningen, Stadsbyggnadsförvaltningen, Kultur- och fritidsförvaltningen, Tornberget samt Södertörns miljö- och hälsoskyddsförbund. Miljönämnden antog 2013 en första version av Naturvårdsplanen. Planen har sedan omarbetats och den nuvarande Naturvårdsplanen antogs av Kommunfullmäktige 2016-14-18.

³⁾ För detaljerad beskrivning av nämndernas ansvar se reglementet för respektive nämnd på kommunens hemsida; haninge.se

Sveriges internationella åtaganden och konventioner

Sverige har ingått flera internationella överenskommelser som rör bevarandet av biologisk mångfald och skydd av naturmiljöer. Den viktigaste överenskommelsen är FN:s ramkonvention om biologisk mångfald genom vilken Sverige har åtagit sig att arbeta för bevarandet av biologisk mångfald, hållbart nyttjande av dess beståndsdelar samt en rättvis fördelning av nyttan med naturens genetiska resurser. Värdet av skydd och skötsel av värdefulla naturområden slås fast i konventionen som antogs vid FN:s möte i Rio de Janeiro 1992 och ratificerades av Sverige 1993.

Flera internationella konventioner som hanterar biologisk mångfald finns redovisade i bilaga 7, Naturen i lagstiftningen.

Befintliga mål och strategier

Nationella miljömål

Riksdagen har beslutat om 16 miljömål som beskriver den kvalitet och det tillstånd för Sveriges miljö, natur- och kulturer resurser som är ekologiskt hållbara på lång sikt.

Det övergripande målet för miljöpolitiken i Sverige är att till nästa generation lämna över ett samhälle där de stora miljöproblemen är lösta, utan att orsaka ökade miljö- och hälsoproblem utanför Sveriges gränser. Så lyder det så kallade generationsmålet, ett inriktningsmål för miljöpolitiken som ska ge vägledning om de värden som ska skyddas och den samhällsomställning som krävs för att den önskade miljökvaliteten ska kunna nås.

Nedan redovisas de miljömål som har tydligast koppling till naturvårdsplanen. Samtliga miljömål finns tillgängliga på Miljömålsportalen: www.miljomal.nu

Naturvårdsverket har i uppgift att regelbundet göra en fördjupad utvärdering av möjligheterna att nå generationsmålet och miljömålen.

Levande sjöar och vattendrag

Sjöar och vattendrag ska vara ekologiskt hållbara och deras variationsrika livsmiljöer ska bevaras. Naturlig produktionsförmåga, biologisk mångfald, kulturmiljövärden samt landskapets ekologiska och vattenhushållande funktion ska bevaras, samtidigt som förutsättningar för friluftsliv värnas.

Grundvatten av god kvalitet

Grundvattnet ska ge en säker och hållbar dricksvattenförsörjning samt bidra till en god livsmiljö för växter och djur i sjöar och vattendrag.

Hav i balans samt levande kust och skärgård

Västerhavet och Östersjön ska ha en långsiktigt hållbar produktionsförmåga och den biologiska mångfalden ska bevaras. Kust och skärgård ska ha en hög grad av biologisk mångfald, upplevelsevärden samt natur- och kulturvärden. Näringar, rekreation och annat nyttjande av hav, kust och skärgård ska bedrivas så att en hållbar utveckling främjas. Särskilt värdefulla områden ska skyddas mot ingrepp och andra störningar.

Myllrande våtmarker

Våtmarkernas ekologiska och vattenhushållande funktion i landskapet ska bibehållas och värdefulla våtmarker bevaras för framtiden.

Levande skogar

Skogens och skogsmarkens värde för biologisk produktion ska skyddas samtidigt som den biologiska mångfalden bevaras samt kulturmiljövärden och sociala värden värnas.

Ett rikt odlingslandskap

Odlingslandskapets och jordbruksmarkens värde för biologisk produktion och livsmedelsproduktion ska skyddas samtidigt som den biologiska mångfalden och kulturmiljövärdena bevaras och stärks.

En giftfri miljö

Förekomsten av ämnen i miljön som har skapats i eller utvunnits av samhället ska inte hota människors hälsa eller den biologiska mångfalden. Halterna av naturfrämmande ämnen är nära noll och deras påverkan på människors hälsa och ekosystemen är försumbar. Halterna av naturligt förekommande ämnen är nära bakgrunds nivåerna.

God bebyggd miljö

Städer, tätorter och annan bebyggd miljö ska utgöra en god och hälsosam livsmiljö samt medverka till en god regional och global miljö. Natur- och kulturvärden ska tas till vara och utvecklas. Byggnader och anläggningar ska lokaliseras och utformas på ett miljöanpassat sätt och så att en långsiktigt god hushållning med mark, vatten och andra resurser främjas.

Ett rikt växt- och djurliv

Den biologiska mångfalden ska bevaras och nyttjas på ett hållbart sätt, för nuvarande och framtida generationer. Arternas livsmiljöer och ekosystemen samt deras funktioner och processer ska värnas. Arter ska kunna fortleva i långsiktigt livskraftiga bestånd med tillräcklig genetisk variation. Människor ska ha tillgång till en god natur- och kulturmiljö med rik biologisk mångfald, som grund för hälsa, livskvalitet och välfärd.

Regionala miljömål

De nationella miljömålen regionaliserades till regionala miljömål för Stockholm län år 2006. Framöver kommer nya regionala miljömål inte att tas fram utan i stället ska länsstyrelsen arbeta med åtgärder direkt kopplade till de nationella miljömålen.

Under 2012 har länsstyrelsen i Stockholms län, tillsammans med ett lokalt miljömålsråd, kommit överens om att bilda samverkansgrupper med kommuner, myndigheter, näringsliv och ideella organisationer i syfte att ta fram olika åtgärdsprogram för att nå miljömålen. Arbetet ska bland annat ske genom en regional miljömålsdialog och syftar, förutom till att ta fram olika åtgärdsprogram, också till att verka för att länsstyrelsen och aktörer i länet tar hänsyn till miljömålen i sin verksamhet. Skogsstyrelsen ansvarar för miljömålet Levande skogar.

Regional utvecklingsplan för Stockholmsregionen, RUF 2010

Den regionala utvecklingsplanen RUF 2010 redovisar sex strategier för att uppnå visionen att Stockholm ska bli Europas mest attraktiva storstadsregion. För varje strategi har ett antal planeringsmål och åtaganden formulerats i syfte att fungera som styrmedel och hjälp för uppföljning av planen. De två strategier som tydligast berör naturvårdsplanens område är Strategin för att ”säkra värden för framtida behov” och strategin ”utveckla en flerkärning och tät region”. När det gäller den andra av dessa strategier pekas Haninge ut som en av de regionala stadskärnorna. I planeringsmål och åtgärder för denna strategi återfinns skrivningar om både en förtätad stadsmiljö och värdet av att bevara gröna kilar och stränder. I strategin om att säkra värden för framtida behov anges att värdefulla natur-, kultur- och rekreationsområden värnas och vidareutvecklas samt att sjöar, vattendrag och kustområden har en god ekologisk status.

Kommunala mål och strategier

Med utgångspunkt i de nationella miljömålen har kommunen angivit lokala mål i olika dokument så som Mål och budget, Vattenplan och Strategi för ekologisk hållbarhet. De nationella miljömålen ska vara vägledande i allt kommunalt arbete.

Haninges styrmodell

Haninge kommuns styrmodell finns beskriven i kommunfullmäktiges dokument Mål och budget. Styrmodellen utgår från en vision som ligger till grund för de mål för verksamheten som årligen beslutas i kommunens olika förvaltningar. De flesta av målen gäller för samtliga nämnder medan några få riktar sig specifikt till en viss nämnd. Flera av kommunfullmäktiges mål berör ämnen inom natur- och miljöömrådet. Kommunen strävar efter att bli en ekologiskt, socialt och ekonomiskt hållbar kommun.

Inom målområdet Ekologisk hållbarhet finns tre styrdokument som, i tillämpliga delar, ska beaktas vid utformning av nämndernas strategier.

Energi och klimatstrategi (2014)

Berör frågor på klimatområdet

Ekologiskt hållbarhetsprogram för Vega (2011)

Ett program som tar upp ekologiska aspekter på byggande. Programmet har tagits fram i arbetet med Vegastaden men ska vara vägledande vid all exploatering.

Strategi för ekologisk hållbarhet (2012, ersätter Miljöprogrammet från 2005)

Denna strategi är ämnad att vara ett stöd för nämnderna i deras arbete med att formulera verkningsfulla nämndstrategier i relation till de av kommunfullmäktige antagna målen på miljöområdet. Strategin för ekologisk hållbarhet innehåller ett stort antal förslag till möjliga åtgärder och ambitionen med dokumentet är att fungera som inspirationskälla för nämnderna så att de lättare ska hitta verkningsfulla strategier inom det egna verksamhetsområdet.

Beröringspunkter med andra kommunala dokument

Utöver de ovan nämnda dokumenten finns andra styrande dokument som också berör kommunens naturvårdsarbete.

- Grönplan (framtagen 1989 av Stadsbyggnadskontoret i samarbete med Gatukontorets parkavdelning och Fritidskontoret (ej formellt antagen)
- Policy för kommunägda tätortsnära skogar (antaget av KF 2002)
- Kustplan (antagen av KF 2002)
- Översiktsplan (antagen av KF 2005)
- Dagvattenstrategi (antagen av KF 2010)
- Vägledning för strandskyddsbedömning (antagen av SBN 2011)
- Hästpolicy (antagen av KS 2011)
- Bekämpningsplan för jätteloka (antagen av KF 2011)
- Vattenplan (antagen av KF 2012)

Nätverk där Haninge kommun är medlem

Sveriges Ekokommuner

Haninge kommun är sedan 2007 medlem i föreningen Sveriges Ekokommuner, SEKOM. Föreningen är en samarbetsorganisation för kommuner kring gemensamma strategiska frågor för en långsiktig hållbar utveckling. Det uthålliga samhället definieras i enlighet med organisationen Det Naturliga Stegets fyra kriterier för hållbar utveckling. Kommunen har genom medlemskapet förbundit sig att dessa hållbarhetsprinciper ska genomsyra alla kommunala beslut. De fyra kriterierna lyder:

1. Ämnen som är tagna från berggrunden får inte öka i naturen

Kriteriet innebär att vi ska sträva efter att minska spridning och nyanvändning av material som hämtas ur berggrunden, exempelvis tungmetaller och olja. Detta kan ske genom att minska användningen av dessa ämnen och samtidigt som öka återanvändningen ökas.

2. Ämnen från samhällets produktion får inte öka i naturen

Kriteriet innebär att vi ska arbeta för att minska miljöpåverkande utsläpp från samhällets produktion och energi-användning. Detta kan exempelvis ske genom att minska kemikalieanvändningen, öka vår återvinning och källsortering och sträva efter att minska förorenande utsläpp till luft och vatten.

3. Det fysiska underlaget för naturens kretslopp och mångfald får inte utarmas

Kriteriet innebär att vi inte ska använda våra resurser i en snabbare takt än vad naturen hinner återskapa dem. Vi ska t ex undvika att avverka mer skog, ta upp mer fisk än vad som motsvarar återväxten. Det innebär också att vi ska undvika olika former av manipulation av ekosystemen, så som att ändra grundvattenflöden, skapa jorderosion eller att asfaltera över bördig jordbruksmark.

4. Vi ska ha en effektiv och rättvis resursfördelning så att människor kan tillgodose sina behov

Även om de tre första kriterierna är uppfyllda kan ett samhälle aldrig bli långsiktigt hållbart om inte vi människor mår bra. Ett socialt hållbart samhälle karakteriseras av att det tillgodoser 10 identifierade mänskliga behov för alla människor, var de än befinner sig.

- Fysiska behov
- Trygghet/beskydd
- Engagemang
- Avkoppling
- Tillgivenhet
- Förståelse
- Kreativitet
- Identitet/mening
- Frihet

Borgmästaravtalet

Haninge har undertecknat det så kallade Borgmästaravtalet som är ett avtal för kommuner inom EU som vill gå längre i sitt klimatarbete än det europeiska målet om 20 % minskning av koldioxid (CO₂) till 2020. Syftet med avtalet är att lyfta fram det klimatarbete som görs på lokal nivå.

Tyresåns vattenvårdsförbund

Vattenvårdsförbundet arbetar för friskare sjöar och ökad biologisk mångfald i Tyresåns sjösystem. Medlemmar är kommunerna längs sjösystemet d v s Haninge, Huddinge, Tyresö, Botkyrka, Stockholm och Nacka samt Länsstyrelsen.

Åvaågruppen

Åvaågruppen hanterar info- och kunskapsutbyte kring Åvaåns förvaltning. Medlemmar i gruppen är Stiftelsen Tyrestaskogen, markägare, ideella föreningar samt Haninge och Tyresö kommun.

Stockholms och Uppsala läns Luftvårdsförbund

Stockholm och Uppsala Läns Luftvårdsförbund är en ideell förening vars verksamhet är att samordna regionens miljöövervakning av luft. Landstingen i Stockholm och Uppsala, 35 kommuner samt flera statliga verk, institutioner och företag är medlemmar.

Svealands Kustvattenvårdsförbund

Kommunförbundet i Stockholms län ansvarar för den ideella föreningen Svealands kustvattenvårdsförbunds kansli. Föreningen arbetar med miljöövervakning, miljöinformation och miljöövervakningsprogram för hela Svealandskusten. Medlemmar är landsting, länsstyrelser, 22 kommuner samt ett antal företag och övriga organisationer.

ICLEI Local governments for sustainability (tidigare namn: International Council for Local Environmental Initiatives)

ICLEI är en global organisation för kommuner som arbetar aktivt med miljö och hållbar utveckling. Organisationen har medlemmar från 70 olika länder och har haft stort inflytande i det internationella arbetet för en hållbar utveckling.

FAH - Kommunerna och miljön (tidigare Förbundet för allmänt hälsoskydd)

Förbundet är en intresseorganisation som har till uppgift att främja en god yttre och inre miljö samt att verka för ett gott hälsoskydd, god livsmedelskvalitet och god djurhållning. FAH har ca 320 medlemmar, varav majoriteten är kommunernas miljönämnder eller motsvarande.

Källförteckning för Haninge kommuns naturvårdsplan

Andersson, S red. 1988.

Fåglar i jordbrukslandskapet;

Sveriges Ornitologiska Förening;

Andersson, Å. & Staav, R., 1980.

Den häckande kustfågelfaunan i Stockholms län 1974-1975.

Regionplanekontoret, Stockholms läns landsting

Appelqvist, T. & Svedlund, L., 1998.

Insekter i odlingslandskapet -

Biologisk mångfald och variation i odlingslandskapet.

Jordbruksverket

ArtDatabanken, SLU, 2011.

Tillståndet i skogen

ArtDatabanken, SLU, 2012. Uttag av uppgifter av

rödlistade arter inom Haninge kommun

Bengtsson, Per & Levander, Maria, 2006.

Vilda grannar

Naturskyddsföreningen

Bernes, Claes (red.), 1992.

Biologisk mångfald i Sverige.

Naturvårdsverket

Björndalen, Jörn Erik, 1986.

Kalktallskogar som naturvårdsobjekt i Sverige.

Naturvårdsverkets rapport 3070

Bolund & Hunhammar, 1999.

Ecosystem in Urban Areas

Botkyrka kommun, 2010.

Botkyrkas gröna värden, Naturvårdsprogram för

Botkyrka kommun

Boverket, 2007.

Bostadsnära natur, inspiration och vägledning

Boverket, Naturvårdsverket, 2010.

Strandskydd, en skrift om det nya strandskyddet

Bramryd, T. & Fransman, B., 1993.

Stadens lungor: om luftkvaliteten och växtligheten i våra tätorter.

Sveriges lantbruksuniversitet, Movium

Bucht, E. & Persson, B., 1994.

Grönstruktur i städer och tätorter

Cooper Marcus, C & Barnes, M. (eds.), 1999.

Healing gardens

Dagernäs, D., 1996.

Fåglar i odlingslandskapet - Biologisk mångfald och variation i odlingslandskapet

Ekstam, U. & Forshed, N., 1992.

Om hävden upphör - kärleväxter som indikatorarter i ängs- och hagmarker.

Naturvårdsverket

Engström, H., 2001.

Effects of Great Cormorant Predation Fish Populations and Fishery.

Uppsala universitet

Ericsson, I., Grahn, P. & Skärbäck, E., 2009.

Närmiljöns betydelse och hur den kan påverkas

Glaumann, M. & Westerberg U., 1988.

Klimatplanering Vind.

Statens institut för byggnadsforskning

Gran, P., 1992.

Människors behov av parker - amerikansk forskning i dag

Gärdenfors, U. (ed.), 2010.

Rödlistade arter i Sverige 2010.

ArtDatabanken, SLU

Gärdenfors, U., 1994.

Eken - utnyttjad av tusentals organismer,

Ekfrämjandet 50 år

Göteborgs stad, 2008.

Kompensationsåtgärder för natur och rekreation

Haninge kommun, 1989.

Förslag till Grönplan Haninge kommun

Haninge kommun, 2000.

Policy för kommunägda tätortsnära skogar

Haninge kommun, 2005.

Översiktsplan för Haninge kommun 2004

Haninge kommun, 2011.

Vägledning för strandskyddsbedömning

Haninge kommun, 2012.

Skärgård och Vildmark

Haninge kommun, 2012.

Strategi för ekologisk hållbarhet

Haninge kommun, 2012.

Vattenplan för Haninge kommun

- Hjorth, I., 1994.
Tjädern en skogsfågel.
Skogsstyrelsen
- Kjellström, L., 2008.
Stadsklimat /gatuklimat
- Källakademin, 2012.
Källor i Sverige
- Lagerlöf, J. & Wallin, H., 1993.
Agriculture Ecosystems & Environment
- Lindroth, Anders et.al., 2009.
Storms can cause Europe-wide reduction in forest carbon sink
- Länsstyrelsen i Stockholms län, 1976.
Geologiskt intressanta objekt i Stockholms län
- Länsstyrelsen i Stockholms län, 1997.
Våtmarksinventering i Stockholms län
- Länsstyrelsen i Stockholms län, 1999.
Sveriges sumpskogar 1990-1998
- Länsstyrelsen i Stockholms län, 2003.
Skyddsvärda grundområden
- Länsstyrelsen i Stockholms län, 2007.
Ängs- och betesmarksinventering 2002-2004
- Länsstyrelsen i Stockholms län, 2008.
Värdefulla sjöar och Vattendrag
- Länsstyrelsen i Stockholms län, 2009.
Rikkärr i Stockholms län, rapport 2009:14
- Länsstyrelsen i Stockholms län, 2010.
Tyresån, Åtgärdsprogram 2010-2015
- Länsstyrelsen i Stockholms län, 2012.
Värna, vårda, visa. Rapport 2012:4
- Länsstyrelsen i Stockholms län, Skogsvårdsstyrelsen Mälardalen, 2001.
Ädellövskogsinventering, Stockholms län, södra delen
- Löfgren, Johan, 1988.
Geologin från djupgrav till istid
- Magnusson, Lars, 1994.
Naturlära. Haninge kommun
- Magnusson, Lars, 1996.
Vägvisare till naturen i Haninge kommun
- Matheson, A., Buchmann, S.L., Toole, C. O., Westrich, P., & Williams, I.H. (eds.), 2001.
The Conservation of bees
- Motala kommun, 2001.
Miljö i Motala, Naturvårdsprogram för Motala kommun
- Möller, H., Stålhös, G., 1969.
Beskrivning till Geologiska kartbladet Stockholm SO, Sveriges geologiska undersökningar, serie Ae nr 3. Tillhörande kartblad SGU Ae nr 3 år 1968
- Möllersten, Björn, 2001.
Skogar för människor, bevarande och skötsel av tätortsnära skogar
- Naturskyddsföreningen & WWF, 2011.
Hugga eller skydda? Boreala skogar i klimatperspektiv
- Naturvårdsverket, 2010.
Skog och mark - om tillståndet i Svensk landmiljö
- Naturvårdsverket, 2011.
Skog och mark - om tillståndet i Svensk landmiljö
- Norrköpings kommun, 2006.
Naturvårdsprogram med åtgärdsplan 2006-2011
- Regionplane- och trafikkontoret, Stockholms läns landsting, 1996.
Grönstrukturen i Stockholms län. Rapport 2
- Regionplane- och trafikkontoret, Stockholms läns landsting, 2004.
Hanvedenkilen, upplevelsevärden i Stockholmsregionens gröna kilar, 7:2004
- Regionplane- och trafikkontoret, Stockholms läns landsting, 2010.
Regional utvecklingsplan för Stockholmsregionen
- Regionplane- och trafikkontoret, Stockholms läns landsting, 2011.
Gröntypologi för Stockholmsregionen.
Pilotstudie: Kartering av grönstrukturens olika karaktär som underlag för regional och lokal stadsutveckling
- Rolstad, Jørund; Rolstad, Erlend & Wegge, Per, 2007.
Capercaillie Tetrao urogallus lek formation in young forest
- Sarlöv Herlin, I. & Fry, G.L.A., 2000.
Dispersal of woody plants in forest edges and hedgerows in a southern Swedish agricultural area: the role of site and landscape structure
- SFS (1998:808)
Miljöbalken, uppdaterad 2010-01-01

- SFS (2010:900)
Plan- och bygglagen, uppdaterad 2011-08-01
- Skogsstyrelsen, 2001.
Signalarter, Indikationer på skyddsvärd skog
- Skogsstyrelsen, 2004.
Vår tätortsnära natur - en bok om förvaltning och skötsel
- Skärbäck, E., Wadbro, J. & Grahn, P., 2009.
GIS-analys på regional nivå av rekreationsresurser
- Stefan Bydén et.al., 1998.
Mark, människa, miljö
- Svensson, B., 2002.
Foraging and nesting ecology of bumblebees (Bombus spp.) in agricultural landscapes in Sweden
- Svensson, B., Lagerlöf, J & Svensson, B.G., 2000.
Habitat preferences of nest-seeking bumble bees (Hymenoptera : Apidae) in an agricultural landscape
- Sveriges nationalatlas, 1994.
Berg och jord
- Sveriges Ornitologiska förening, 2009.
Kustfågelbeståndens utveckling i Stockholms läns skärgård
- Tillgängliga inventeringsrapporter från Haninge kommun från 1982-2012
- Ulfstrand, Staffan, 1999.
Savannliv
- Ulrich, Roger, 1984.
View through a window may influence recovery from surgery
- Ulrich, Roger, 1999.
Effects of gardens on health outcomes: Theory and research
- Westrich, P., 1996.
Habitat requirements of central European bees and the problems of partial habitats
- Wikars, L.O. & Niklasson, M., 2006.
Behovet av brand i skogen.
Skogsstyrelsen
- Värmdö kommun, 2010.
Utkast till naturvårdsplan

Hemsidor mars 2013

- FAH -Kommunerna och miljön
<http://www.fah.se/index1.asp?siteid=1&pageid=16>
- Global FN-studie Millennium Ecosystem Assessment
http://albaeco.com/ma/text_ma.htm
- ICLEI Local governments for sustainability
<http://www.iclei.org/>
- Miljömålsportalen
<http://miljomal.nu/>
- Naturbruk
<http://www.fsy.se/naturbruk/startside.asp>
- Stockholms och Uppsala läns luftvårdsförbund
<http://www.slb.mf.stockholm.se/lvf/>
- Svealands kustvårdsförbund
<http://www.skvvf.se/>
- Sveaskog, försök med kontinuitetsskogsbruk
<http://www.sveaskog.se/forskning-och-utveckling/skogliga-forsok-och-studier/kontinuitetsskogsbruk/>
- Sveriges Eko-kommuner SEKOM
<http://www.sekom.nu/>
- Södertörnsekologerna
<http://sodertornsekologerna.org/>
- Tjäderkommittén
<http://www.tjaderobs.se/>
- Tyresåns vattenvårdsförbund
<http://www.tyresan.se/show.asp>
- Ulvsåkra, skogsskötsel
<http://www.kontinuitetsskogsbruk.se/>
- Åtgärdsprogram för hotade arter
<http://www.lansstyrelsen.se/stockholm/Sv/djur-och-natur/hotade-vaxter-och-djur/atgardsprogram-for-hotade-arter/Pages/default.aspx>
- Muntliga referenser**
- Britt Forsén, Svante Joelsson, Lars Magnusson

